

Žaklina Dodig-Soklić

Pelini 6, HR-52100 Pula
zanadodigsoklic@yahoo.de

Pojam *coincidentia oppositorum* u Nikole Kuzanskog

Sažetak

U priloženom članku osvrnuli smo se na ključni pojam Kuzančeva mišljenja: *coincidentia oppositorum*. Želimo pokazati da Nikola Kuzanski, koji sasvim sigurno stoji u tradiciji novoplatonizma, u svojem promišljanju ovoga pojma ide korak naprijed. S druge pak strane nastojimo pokazati da mu u poimanju ovoga pojma ne može pomoći niti aristotelovska tradicija sa svojim konceptom racionalnoga mišljenja koje isključuje svaku suprotnost. Kuzanskom je jako stalo da sadržaj svoga mišljenja dobije filozofskim putem, pa mu stoga za mišljenje suprotnosti nisu dovoljni ni mistično »gledanje«, a još manje racionalno mišljenje koje za svoje područje isključuje suprotnosti. On u svojim filozofskim nastojanjima ne odustaje od pojma, nego ga dovodi do njegovih krajnjih granica i pokušava promisliti samo ishodište racionalnoga mišljenja.

Ključne riječi

Nikola Kuzanski, *coincidentia oppositorum*, poučeno neznanje, *maximum*, *minimum*, *ratio*, *intellectus*

Otkako se od 19. stoljeća ponovno naglašeno izučava filozofija Nikole Kuzanskog, nastavlja se kontroverza o tome kako se međusobno odnose staro i novo u njegovoj filozofiji, ima li uistinu nečeg novog u njoj i u čemu se to novo sastoji. Tako su jedni tumači njegove filozofije vidjeli u njemu samo nastavljača skolastičke tradicije, aristotelovca, koji se kreće u pojmovnom rasteru aristotelovske odnosno tomističke filozofije; smještali su ga potom u tradiciju novoplatonizma koja strogo bez značajnih pomaka ostaje vezana za tradirano; drugi ga pak vide kao prvoga značajnog predstavnika *viae modernae*, i to u različitom smislu: kao preteču transcendentale filozofije, funkcionalnoga umjesto supstancijalnoga mišljenja, perspektivizma, itd. Možda je sveukupno stanje istraživačkog rada najpregnantnije opisao H. Benz kad kaže:

»Kako do sada u bitnim osnovnim pitanjima ontologije Kuzanskoga – kao što su pitanje o prioritetu subjektivnosti ili supstancijalnosti, individualnosti ili univerzalnosti, imanencije ili transcendencije, inovacije ili vezanosti za tradiciju, monizma/dualizma/gradacije – nije postignuta nikakva suglasnost među interpretatorima, stanje istraživanja može se ocijeniti kao veoma složeno.«¹

1

Hubert Benz, *Individualität und Subjektivität. Interpretationstendenzen in der Cusanus-Forschung und das Selbstverständnis des Nikolaus von Kues*, Aschendorff Verlag, Münster 1999., str. 37. Tako se Paul Wilpert žali: »obeshrabrujuća je činjenica da od svih onih koji su pisali o Kardinalovu učenju o

Bogu, niti dva ne zastupaju isto mišljenje o tome što je on želio reći.« Paul Wilpert, »Das Problem der Coincidentia Oppositorum in der Philosophie des Nikolaus von Cues«, u: Josef Koch (ur.), *Humanismus, Mystik und Kunst in der Welt des Mittelalters*, Brill, Leiden-Köln 1953, str. 40.

A isto se može reći i o temeljnom pojmu njegove filozofije o kojem će ovdje biti riječi: *coincidentia oppositorum*.

Nesumnjivo je da Kuzanski nije prvi upotrijebio termin *coincidentia*. Jakobi upućuje na to da je Kuzanski pojam *coincidentia* preuzeo od Heimericusa de Campoa.² Tako su mnogi ovaj ključni pojam u filozofiji Nikole Kuzanskog pokušavali razumjeti samo iz duha tradicije i uporno su potiskivali svaku naznaku da bi se tu moglo kriti nešto posve novo. U pozadini takvih vrednovanja krije se namjera da se Kuzanski zaštiti od prodora modernoga mišljenja koje je srušilo veliki, dobro ustrojeni kozmos antike i srednjega vijeka, da ga zaštiti od svega dekadentnog što je donio novi vijek. S druge strane Kuzanski se »spašava« i na taj način što se oslobađa od svega staroga u kojemu je vrijedno samo ono što je »novo« i kompatibilno modernome dobu. Filozofija Kuzanskog ima vrijednost samo u tome što »anticipira«, što je »ispred svoga vremena«, što je »modernak«. Mi ćemo ovdje pokušati izložiti pojam *coincidentia oppositorum* za koji Josef Koch s pravom smatra da je »zasigurno najpoznatiji, ali i najčešće pogrešno shvaćen princip filozofije Kuzanskog« te »njegovo veliko otkriće«³.

Koliko je god, međutim, neosporno da je Kuzanski mislilac koji se vezuje za tradiciju, toliko je evidentno da je istodobno potpuno svjestan sebe kao inovatora. Koliko god u njegovoj filozofiji postoji kontinuitet sa srednjovjekovnom filozofskom problematikom, taj kontinuitet sigurno nije bez prekida, te Kuzanski upravo u produbljenom promišljanju tradicije vidi nužnost radikalno novog početka. Tako on primjerice u *De coniecturis*, koje nije tradicionalno pisano kao *quaestio* nego je sastavljeno kao pismo kojim se on opetovano obraća svojem prijatelju Julianu, jasno i nedvojbeno izriče da se već i sadržajno radi o nečemu sasvim novom. On u prologu istoga djela izražava bojazan da će se ponudeni objed, kako on naziva svoje ideje, mnogima isprva učiniti sirovim, te zbog svoje novosti (*novitate sua*) čak i odbojnim.⁴ Isto tako samosvjesno elemente svoje teorije iz *De docta ignorantia* označava kao *rara* ili *prius inaudita*, dok se u *De coniecturis* samosvjesno podvrgava kritici pa kaže da je u svome prethodnom djelu *De docta ignorantia* o Bogu često govorio na način razuma,⁵ a putem kojeg se, što će on pokazati u istome djelu, ne može doći do onoga apsolutnog. Istoj kritici Kuzanski podvrgava i sve novije teologe koji na isti način govore o Bogu.⁶ Jasno je da se autor ovdje distancira od skolastičke doktrine i da nasuprot njoj želi iznijeti nešto novo. Kako ćemo vidjeti u narednome, ideja *coincidentia oppositorum* usko je vezana sa pojmovnim parom *intellectus – ratio*. U djelu *De beryllo* Kuzanski se izravno okreće protiv svojih skolastičkih prethodnika kojima svima nedostaje *beryllo*, odnosno ideja koicidencije (*De beryllo* C. 21 H 25, 9). Eksplicitnost ove kritike obvezuje nas da je ozbiljno shvatimo i pokušamo utvrditi što je uistinu novo u ovom važnom elementu Kuzančeve filozofije. Istodobno nas čudi namjera nekih interpretatora Kuzančeve filozofije da u njoj ne vide ništa originalno, pa tako ni u pojmu *coincidentia oppositorum*, kao niti u pojmu *docta ignorantia*: prvi, naime, prema njima, nalazimo u novoplatonističkoj tradiciji, a drugi kod Augustina i Bonaventure.⁷

Utjecaj mističke tradicije, posebno Meistera Eckharta,⁸ već je dovoljno potvrđen u novijem istraživačkom radu. Tu bismo, međutim, htjeli pokazati da, s obzirom na Kuzančevo shvaćanje *coincidentia oppositorum*, taj pojam ni u kom slučaju ne može biti »naputak za mistično iskustvo«, niti »prodor iracionalnog u argumentirajuće mišljenje«,⁹ nego da se Kuzanski upravo tim pojmom služi kako bi naporom racionalnog mišljenja došao do onoga što se ne može misliti. U *De docta ignorantia* Kuzanski kaže da ono najviše, »maxi-

mus, quo maius esse nequit»,¹⁰ ne možemo drukčije pojmiti nego na način da ga dodirnemo kao ono nepojmljivo.¹¹

Ono što je za nas pojmljivo vezano je, po Kuzanskom, isključivo za područje razuma. U prirodi je razuma (*ratio*) da nešto može pojmiti samo na taj način da nešto s nečim uspoređuje. Područje na kojem se svakodnevno krećemo područje je onoga »manjeg« i »većeg« pa neko »nešto« za nas postoji samo ako je određeno veličinom. *Ratio* je dakle uvijek usmjeren na područje konačnog, a ono je po definiciji karakterizirano mnoštvom stvari. Tako laik na tržnici u djelu *Idiota de sapientia* pita svojeg sugovornika: »Što vidiš da se događa ovdje na tržnici?«, a ovaj mu uzvraća: »Ovdje vidim da se broji novac, u drugom kutu važe se roba, tamo preko puta mjeri se ulje i drugo.«¹² U svakodnevnome životu možemo se orijentirati samo uz pomoć veličine, bilo da se radi o mjeri, broju ili pak težini. Veličina je temeljna kategorija ljudskoga

2

Rudolf Haubst, »Zum Fortleben Alberts des Großen bei Heymerich von Kamp und Nikolaus von Kues«, u: Heinrich Ostländer (ur.), *Beiträge zur Geschichte der Philosophie*, Suppl. 4 (1952) (*Studia Albertiana*), str. 420–447.

3

Josef Koch, *Die ars coniecturalis des Nikolaus von Kues*, Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen, Geisteswissenschaften, Köln–Opladen 1956., str. 13.

4

De con., 3, 17–18: »... etiam si primo ista cibus, prim. Ž. D.-S.] cruda atque novitate sua offensiva potius videantur.« (»... iako će se ponuđeni objed isprva učiniti odbojnim zbog svoje sirovosti i novine.«) Citirano prema latinsko-njemačkom izdanju Heidelberške akademije znanosti u prijevodu J. Kocha i Winfrieda Happa. Ostali navodi prate heidelberško izdanje H.

5

»de deo (...) intellectualiter saepe locutum«, *De doct. ign.* I 6, 24, 2–3.

6

De con., 34, 14–15: »Et haec est paene omnium theologorum modernorum via, qui de deo rationabiliter loquuntur.« (»To je također metoda skoro svih novijih teologa koji o Bogu govore na način razuma.«)

7

Heinrich Schmidinger, *Metaphysik. Ein Grundkurs*, Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln 2000., str. 157: »U pogledu oba pojma (...) mišljenje Kuzanskog nije originalno. S njima on štoviše ostaje u staroj tradiciji. (...) Još više to vrijedi za 'coincidentia oppositorum'.« Tim se pojmom služi novoplatonistička tradicija za koju je karakteristično da ističe »ono nadkategorijalno ishodišta i pri tome, ne drukčije od Kuzanskog, poseže za krajnje paradoksalnim formulacijama.«

8

Rudolf Haubst, »Nikolaus von Kues als Interpret und Verteidiger Meister Eckhards«, u: Udo Kern (ur.), *Freiheit und Gelassenheit. Meister Eckhart heute. Akten der Eckhard-Woche im Februar 1978 zu Erfurt*, Kaiser, Mainz–München 1980., str. 75–96; Ernst Hoffmann, »Gottesschau bei Meister Eckhart und Nikolaus von Kues«, u: Joseph Dettling (ur.), *Festschrift für H. Zangger*, sv. II, Racher, Zürich 1935., str. 1033–1045; Josef Koch, »Nikolaus von Kues und Meister Eckhart. Randbemerkungen zu zwei in der Schrift *De coniecturis* gegebenen Probleme«, *Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus-Gesellschaft* 4 (1964), str. 164–173; Burkhard Mojsisch, *Nichts und Negation. Meister Eckhart und Nikolaus von Kues*, u: Burkhard Mojsisch, Olaf Pluta (ur.), *Historia Philosophiae Medii Aevi (Studien zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters 2)*, B.R. Grüner, Amsterdam–Philadelphia 1992., str. 675–693; Herbert Wackerzapp, *Der Einfluß Meister Eckhart auf die ersten philosophischen Schriften des Nikolaus von Kues (1440–1450)*, uredio J. Koch (*Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters* 39,3.), Aschendorff, Münster 1962.

9

Kurt Flasch, »Nikolaus von Kues: Die Idee der Koinzidenz«, u: Josef Speck (ur.), *Grundprobleme der großen Philosophen. Philosophie des Altertums und des Mittelalters*, UTB Vandenhoeck, Göttingen 1990., str. 219.

10

De doct. ign. I, 4 (H I, 10, 4).

11

Ibid., I, 4 (H I, 10, 6).

12

De sap. I (H V, 6, 8–9): »Video ibi numerari pecunias, in alio angulo ponderari merces, ex opposito mensurari oleum et alia.«

(svakodnevnoga) života. Svaka je stvar to što jest samo na osnovi razgraničenja s nekom drugom stvari. U mnoštvu ona je neko određeno jedno samo na taj način što je veća ili manja u odnosu na neko drugo jedno. Mnoštvo je određeno strukturom diferencije u čijoj osnovi leži stav proturječnosti: nešto se za nas pojavljuje kao nešto određeno samo ukoliko se razlikuje od nekog drugog. U istom smislu može se reći da je neka stvar ujedno i nešto ograničeno jer uvijek graniči s nečim drugim što nije ona sama. Razlog što nam se mnoštvo nudi na takav način leži u tome što su osnovni instrumenti našega razuma poredba (*comparatio*) i određivanje odnosno mjerenje (*mensuratio*).¹³ *Ratio* uvijek dovodi u vezu različite stvari, utvrđuje njihovu razliku i tako ih definira kao pojedinačne. Pri tome on nikada ne može iscrpiti mogućnosti poredbe jedne stvari s drugim stvarima. Sasvim je sigurno da u tom pogledu možemo dati za pravo Heinrichu Rombachu koji u Kuzanskom vidi »inicijatora mišljenja koje je stvorilo ideju svijeta u novovjekovnom funkcionalističkom smislu«. ¹⁴ On smatra da se Kuzanski konačno odrekao tradicionalne ontologije supstancije i da se okrenuo funkcionalnom mišljenju. I doista: određenje pojedinačnog samo u relaciji prema nekom drugom pojedinačnom zvuči jako moderno u smislu funkcionalizma čija je osnovna odredba da »pojedinačno nije ‘bivstvujeće’ i ne posjeduje bitak (...) Pod svijetom se misli samo međusobno odnošenje momenata i funkcija. (...) Sama točka odnošenja, od koje ‘polazi’ funkcija, ostaje ontološki prazna, sva njena realnost premješta se u odnos...«¹⁵ Složili bismo se s tvrdnjom da za Kuzanskog mudrost počinje na tržnici, kako on kaže u svojem djelu *Idiota de sapientia*, gdje se mjeri, uspoređuje i važe. No vidjeli smo da *ratio* nikad ne dopijeva iznad područja *comparatio*. On nikada ne dolazi do apsolutnog određenja neke stvari. Time se ispostavlja kao nesposoban da misli bit pojedinačnih stvari, a time i ono apsolutno u kojem jedino stvar i bit padaju u jedno.

Priroda je našega znanja, dakle, neznanje (*ignorantia*), jer spoznaji koja se iscrpljuje u poredbi nužno manjka točnosti (*praecisio*): »Pristupačno ti je samo to negativno znanje [manje i više, prim. Ž. D.-S.], točnost ti međutim ostaje nedostižnom.«¹⁶ To, s druge strane, uopće ne ukazuje na gnoseološki pesimizam kod Kuzanskog.¹⁷ Snaga spoznaje ne sastoji se stoga u tome što će se čovjeku iz nemoći spoznaje otvoriti jedno drugo područje na kojem će on iskusiti svoju moć,¹⁸ nego se dobit takvog manjkavog znanja krije u tome što će ono uvidjeti da nije doraslo svojem zahtjevu te će samo sebe prepoznati kao neznanje. Znanje koje je poučeno da u biti nikada ne može ostvariti svoj zahtjev jest poučeno neznanje (*docta ignorantia*). Možemo reći da smisao *doctae ignorantiae* nije u tome da se čovjek, iz rezignacije u pogledu svoje spoznajne moći, okreće samo onome što svojim razumom (*ratio*) jedino može dokučiti (vidjeli smo da je to područje mjerenja, uspoređivanja), nego u tome da ispita koje su krajnje granice ljudske spoznaje.

Utoliko se sve doima pomalo kantovski, u smislu samorefleksije spoznajnog subjekta o apriornim uvjetima spoznaje. Rezultat Kantove kritike poznat je. Iz kritičkog preispitivanja apriornih uvjeta ljudske spoznaje, ljudska spoznaja ograničava se samo na ono što joj je zorno dano. Spoznajni subjekt postaje svjestan granica svoje spoznaje. Nikola Kuzanski također podvrgava znanje kritici, a rezultat je te kritike da se ono, na podlozi znanja koje se iscrpljuje kao *comparatio*, ispostavlja kao neznanje, a istina kao ono za čovjeka nedostižno. Iz tog, na prvi pogled skeptičnog zaključka, ne bi trebalo otići u pravcu novokantovske interpretacije čiji je pristup povijesno neprimjeren. Treba jasno istaći: Nikola Kuzanski ne zasniva nikakvu »spoznajnu teoriju«, a naročito ne onu koja bi prethodno kritički preispitivala uvjete naše spoznaje kako bi tek nakon toga utvrdila što bi uopće moglo biti predmetom naše spoznaje. Poučen

u tome da mu je pravo znanje nedostupno, njemu znanje postaje učeno neznanje (*docta ignorantia*) i time on, kako ćemo vidjeti, otvara pogled prema onome što tek utemeljuje svako racionalno znanje. U negaciji znanja, dakle, čovjek se s jedne strane ne zadovoljava onim sigurnim i njemu dostupnim, kao što je to slučaj u transcendentnoj filozofiji, niti se s druge strane znanje shvaćeno kao *docta ignorantia* pojavljuje kao privilegij samo onih odabranih koji u mističkom ushićenju, s one strane pojmovnog, u jednom čisto subjektivnom i nepriopćivom doživljaju dolaze do apsolutne istine. Pojam, doduše, u poimanju dolazi do svojih krajnjih granica i na toj se granici, prozrevši svoju neprimjerenost, gubi. No, ono istinito izlazi na vidjelo upravo na pojmu i s njim. Zatajenjem pojma otvara se prostor za pojavljivanje onog istinitog koje je u sebi nepojmljivo. Znanje koje je poučeno o svojem neznanju ne ograničava se samo na područje onoga njemu pristupačnoga *comparatio*, niti se u nekakvoj skeptičnoj rezignaciji odriče pojma. *Docta ignorantia* otvara put za istinu koja se pojavljuje u krajnjem naporu pojma, a ne s onu stranu pojma, kao ono nepojmljivo.

Tek u kontekstu toga da istina izlazi izvan područja onoga manjeg i većeg, da se može misliti tek kad je oslobođena svakog poredbenog odnosa, možemo reći da je njezina bit *coincidentia oppositorum*. U svijetu susrećemo najrazličitije stvari o kojima možemo misliti kao o pojedinačnim stvarima tek na osnovi kategorije veličine. Ako međutim pitamo što je to što neku veličinu čini veličinom, nužno dolazimo do pitanja o onom najvećem (*maximum*) veličine. Što sačinjava *maximum* veličine? Svaka veličina počiva na poredbi s nekom drugom veličinom, od svake određene veličine postoji uvijek nešto što je veće od nje. Kuzanski kaže: »Pogledaj veličinu; jer ako za svaki dani broj može postojati veći, onda se zna (...) da nijedan dani broj nije najveći.«¹⁹ Ili nešto dalje u istome djelu: »Ništa što postoji ne može biti najveće, barem na području gdje se može primiti nešto veće.«²⁰ Pitamo li dakle za najveće velikoga, onda više ne pitamo za neku određenu veličinu. Ono što je mjerilo veličine mora se razlikovati od svake veličine.

Na području uspoređujućeg razuma može se za svaku veličinu naći nešto što tu veličinu nadmašuje. Jednako tako može joj se uvijek suprotstaviti i nešto

13

Idiota de mente, I 57, 5–6: »... mentem esse, ex qua omnium rerum terminus et mensura. Mentem quidem a mensurando dici conicio.« (»... razum je ono od čega potječu granica i mjerilo svih stvari. Riječ mens, razum, potječe, pretpostavljam, od mensurare, mjeriti.«)

14

Heinrich Rombach, *Substanz, System, Struktur. Die Ontologie des Funktionalismus und der philosophische Hintergrund der modernen Wissenschaft*, sv. I, Alber, Freiburg–München 1965.–1966., str. 150.

15

Ibid., str. 214.

16

De coni. I, 51, 1–2: »Haec sola illa negativa scientia, praecisionem scilicet inatingibilem, tibi subinfert.«

17

Usp. Karl-Heinz Volkman-Schluck, *Nicolaus Cusanus. Die Philosophie im Übergang*

vom Mittelalter zur Neuzeit, Vittorio Klostermann, Frankfurt a/M 1957., str. 10: »Stoga docta ignorantia ne zagovara skeptičnu rezignaciju u pogledu spoznajnih mogućnosti, ona nije decidirano odustajanje od pojma, nego baš suprotno od toga...«

18

Drukčije o tome Ernst Cassirer, *Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance* (Studien d. Bibliothek Warburg 10), B. G. Teubner, Leipzig–Berlin 1927., str. 10.

19

De coni. I, 50, 8–11: »Vide in quantitate. Nam si quocumque dato numero dabilis est maior, simul scitur nullum (numerum) datum maximum.«

20

Ibid., I 51, 5–6: »... nullam dabile esse praecise maximum de genere quidem maius recipientium.«

manje. Stoga istinski *maximum* nije ono relativno najveće. Istinski *maximum* ne može biti *maximum* ako se ne podudara s onim *minimum*. Tako se i *minimum* pokazuje kao nešto što ne može biti ni veće ni manje: ono najmanje je »od kojega ne postoji nešto manje.«²¹ Sad se jasno pokazuje: *maximum* se ne smije moći staviti ni u koji odnos poredbe bilo s većim bilo s manjim. On premašuje područje relativno najvećeg i najmanjeg. Isto vrijedi i za *minimum*. Time se ispostavlja da ono najmanje i ono najveće koincidiraju.²²

Vratimo se na polaznu točku: na području racionalnoga mišljenja krećemo se u onom više i manje. *Ratio* ne može dospjeti do *praecisio*, jer kad on misli da je došao do nečega najvećeg uvijek se može naći nešto veće. U promišljanju o onome manje i veće u kojem se razum kreće dolazimo do granica samog pojma, pa se poučeni u svojem neznanju otvaramo prema određenju istine kao onog najvećeg (*maximum*) koje koincidira s najmanjim. Stoga ne slijedi nužno iz Kuzančeve filozofije da istina dolazi odozgo u nekom činu uz pomoć božje milosti ili kao mističko iskustvo s onu stranu pojmovnog.²³

Nemogućnost onog najvećeg da bude veće i manje nije manjkavost. Ta nemogućnost proistječe iz toga što je ono najveće sasvim ozbiljeno (*est penitus in actu*).²⁴ Ono je najveće zato što isključuje svaku mogućnost – u njemu je svaka mogućnost ozbiljena pa ne može biti niti manje niti veće: *maximum* i *minimum* u njemu koincidiraju. Proturječje je, prema tome, vezano samo za područje konačnoga, ali ne i za Boga kao ono najveće što u sebi ozbiljuje svaku mogućnost. Cijela argumentacija, koju možemo pratiti u četvrtom poglavlju prve knjige *De docta ignorantia*, gdje je Kuzanski prvi put iznio ideju koincidencije, potječe, kako se čini, iz Aristotelove teorije čistoga akta. Prema tome, u ovome što je Kuzanski rekao nema ničega novoga spram tradicije. Na taj način *coincidentia oppositorum* bila bi samo božanski privilegij koji nema nikakve poveznice s našim mišljenjem.²⁵ Ipak, kako primjećuje Kurt Flasch, ako *mi* o Bogu kažemo da je on stjecanje suprotnosti, onda smo *mi*, koji to mislimo, ta koincidencija. Da se u mišljenju Nikole Kuzanskog s pravom može govoriti o stanovitom razvojnom putu, te da se konsekvencije Flaschove primjedbe doista mogu slijediti u opusu našega filozofa, pokazuju, između ostalog, i sedam napomena koje Kuzanski iznosi u *De docta ignorantia* i koje se odnose na buduće djelo *De coniecturis*.²⁶ Nakana je očito prvotno bila jedna a izvedba se pokazala sasvim drukčijom.²⁷ Tako nam samokritika iznesena u *De coniecturis* daje za pravo da pretpostavimo da su mu u ovome djelu neki aspekti njegove zamisli bolje uspjeli nego u prethodnome. Jedno je izvjesno: ako je Kuzanski u *De docta ignorantia* ideju *coincidentia oppositorum* vezao samo za najviše biće, u *De coniecturis* ona se izravno dovodi u vezu s našim mišljenjem. Ako je ta ideja, u aristotelovsko-skolastičkoj maniri, rezervirana samo za Boga (u smislu da ono što je u sebi proturječno u Bogu prethodno postoji ujedinjeno), onda je ona kasnije, ne samo u *De coniecturis*, nego i u drugim djelima razrađena kao ideja koju možemo primijeniti na ono što se ne odnosi samo na božju egzistenciju.

U djelu *De coniecturis* Kuzanski propituje različite moći spoznaje. Osjetilno je iskustvo eksplikacija onoga što je složeno (*complicatio*) u našim osjetilima. Uloga je razuma da uređuje osjetilne utiske tako što ih određuje. Razum ispunjava svoju funkciju samo ako jasno razgraničava objekte spoznaje. To podrazumijeva da je osnovni princip koji leži u svim prosudbama razuma princip proturječnosti. On jamči za logičnost i održivost mišljenja. Samo razum koji nije svjestan samoga sebe, koji ne zna odakle dolazi, može tako dobiveno znanje proglasiti apsolutnim znanjem. Tek u preispitivanju svoje

osnove razum uviđa da ono što je na njegovoj razini razdvojeno kao nepomirljivo proturječje zapravo predstavlja eksplikaciju njegova izvora. Njegova osnova je um koji u sebi ujedinjuje sve ono što za razum nepomirljivo stoji jedno naspram drugog. Jednako kao što osjetilno iskustvo predstavlja eksplikaciju razuma i što se na toj razini doima kao niz nepovezanih osjetilnih utisaka, tako je razum eksplikacija uma koji, kako kaže Kuzanski, obuhvaća sve i razumije sve, iz čega slijedi da je u njemu sve i da je on u svemu i to tako da izvan njega ne može biti ničega.²⁸ To je ono jedinstvo gdje se stječu dva proturječja. Iz ovoga postaje jasno da ne može biti govora o tome da Kuzanski, tijesno spajajući ideju *coincidentia oppositorum* s ljudskim mišljenjem, uništava svako diskurzivno znanje. To znanje, štoviše, tek biva zasnovano time što izlaze na vidjelo njegovo ishodište s jedne strane i njegove granice s druge. Moguće je da međusobni odnos osjetila, razuma i uma Kuzanski ne shvaća kao odijeljene spoznajne moći. S uvođenjem pojmovnoga para *complicatio–explicatio* on postiže da tri jedinstva stupaju u dinamičan međusobni odnos. *Intellectus* ne silazi u *ratio* da bi on sam postao *ratio*, nego da bi se pokazao kao njegovo komplikativno jedinstvo. Ovaj se eksplicira u osjetila kako bi se njihovo ishodište pokazalo u racionalnom jedinstvu. Posredno je međutim *intellectus* prisutan i u osjetilima jer je *ratio*, koji u njih silazi, ono drugo uma. Time se *intellectus* ispostavlja kao pretpostavka ne samo razumskih nego i osjetilnih iskustava, a istodobno se verificira pravo značenje one tvrdnje da on obuhvaća sve i da izvan njega nema ničega.

Filozofija Nikole Kuzanskog, pa stoga i glasovita ideja *coincidentia oppositorum*, često se prorađivala polazeći od njegova najpoznatijeg djela *De docta ignorantia*. Nedvojbeno je, međutim, na osnovi eksplicitne kritike nekih ključnih stavova zastupanih u tome djelu, posebice kad je riječ o važnosti i dosegu racionalne spoznaje, uzeti u obzir i druga djela kako bismo se barem djelomično približili ne samo ovoj, ovdje u skici predstavljenoj, ideji nego i njegovoj filozofiji u cjelini. Upravo ono što je za Aristotela i cijelu aristotelovsku tradiciju važno kao najsigurniji i najtemeljniji princip spoznaje, a to je stav proturječja koji on lapidarno izriče u svojoj *Metafiziци* formulacijom da se isto istom ne može istodobno pripisati i odricati, čime jasno izriče i primat svoje racionalne logike – upravo tu za racionalnu spoznaju ključnu pretpo-

21

De doct. ign. I, 4 (H I, 10, 14): »... quo minus esse non potest.«

22

Ibid., I, 4 (H I, 10, 15): »manifestum est minimum maximum coincidere.«

23

O »ekstatičnoj« istini kao specifikumu gnostičke tradicije usp. Erna Banić-Pajnić, *Smišao i značenje Hermesove objave: uloga elemenata hermetičke filozofije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa*, Globus, Zagreb 1989., str. 58–61.

24

De doct. ign. I, 4 (H I, 10, 13).

25

Paul Wilpert, također drži da se *coincidentia oppositorum* ne može shvatiti u tradicionalnom smislu kao *actus purus*, te da se ovdje radi o izvjesnom razvoju ovoga pojma, ali ga

i dalje smatra isključivo vezanim za unutarbožansko područje. P. Wilpert, »Das Problem der Coincidentia Oppositorum in der Philosophie des Nikolaus von Cues«, str. 50.

26

Usp. Josef Koch, *Die Ars coniecturalis des Nikolaus von Kues*, Westdeutscher, Köln–Opladen 1956., str. 10. Ne znamo točnu godinu nastanka *De coniecturis*, ali je sigurno da je nastalo nakon *De docta ignorantia* kako svjedoči samo ovo djelo.

27

Usp. ibid., str. 2.

28

De coni. I 4, 1–6: »Mens ipsa omnia se ambire omniamque lustrare comprehendereque supponens, se in omnibus atque omnia in ipsa esse taliter concludit...« (»Duh pretpostavlja da on sve osvjetljava i poima te iz toga zaključuje da je u svemu i da je sve u njemu...«)

stavku, Nikola Kuzanski dovodi u pitanje. Pogrešno bi bilo reći da Kuzanski omalovažava racionalnu spoznaju; time bi on na kraju krajeva potkopao svaki vid ne samo znanstvene spoznaje nego i svakodnevnog iskustva. Ono do čega je Kuzanskom posebno stalo, čini se, nije uništiti svaku racionalnu spoznaju, nego pokazati njene granice. Racionalna se spoznaja kreće samo u onome »manje ili više«, u poredbi jednoga s drugim. *Ratio* se u svome traženju istine vodi stavom proturječja. Za onoga koji tako postupa *ratio* se pojavljuje kao glavni medij u kojem se pojavljuje istina. Tko međutim promišlja samu bit mišljenja uvidjet će, prema Kuzanskom, da se mišljenje time ne iscrpljuje.

Žaklina Dodig-Soklić

Der Begriff *coincidentia oppositorum*
bei Nikolaus von Kues

Zusammenfassung

*In der vorliegenden Arbeit sind wir auf ein der Grundprinzipien des Cusanischen Denkens, die *coincidentia oppositorum* eingegangen. Wir wollen zeigen, dass sich Nikolaus von Kues, der sich ganz gewiss auf die neuplatonische Tradition stützt, mit diesem Gedanken ein Schritt weiter geht. Andererseits wollen wir zeigen, dass ihm in seinem Denken der Gegensätze auch das aristotelische Konzept von rationalem Denken nicht weiter helfen kann. Kusaner ist sehr bemüht Inhalte seines Denkens philosophisch zu gewinnen, daher genügt es ihm nicht für das Denken der Gegensätze die mystische Schau, aber noch weniger das rationale Angehen, das den Ausschluss der Gegensätze als Voraussetzung des Denkens postuliert. Er verwirft damit das rationale Denken nicht, sondern versucht, seine Wurzel erst zu sichern.*

Schlüsselwörter

Nikolaus von Kues, *coincidentia oppositorum*, wissende Unwissenheit, *maximum*, *minimum*, *ratio*, *intellectus*